

Temat lekcji: Gospodarka starożytnej Grecji

Na podstawie podręcznika: Robert Gucman, Historia i Społeczeństwo - Gospodarka, WSIP

Proszę wpisać do zeszytu pod tematem lekcji poniższe punkty:

1. Warunki naturalne starożytnej Grecji.
2. Historia gospodarcza Grecji w starożytności
3. Gospodarka polis starożytnej Grecji
4. Bankowość i operacje finansowe w starożytnej Grecji
5. Niewolnictwo w starożytnej Grecji

Proszę sobie przypomnieć z jednej z pierwszych lekcji w tym roku szkolnym z HiS:

- Znaczenie terminu polis i zasady jej funkcjonowania.
- Podział społeczeństwa w greckich polis.

Proszę pamiętać, że w starożytności nie było takiego państwa jak Grecja. Pojęcie „starożytna Grecja” to pojęcie kulturowo – historyczno – geograficzne. Na starożytna Grecję składało się wiele państw zwanych polis. Ludność w nich zamieszkująca, nazywana umownie Grekami, miała wspólną kulturę, wspólną religię, wspólną tradycję, mówiła tym samym językiem (oczywiście były dialekty) i posługiwała się tym samym pismem. Nie mniej bardzo często prowadziły te polis ze sobą wojny, miały inną organizację ustrojową: np. jedne były monarchiami, inne bimonarchiami (miały dwóch królów jednocześnie – Sparta), kolejne były państwami demokracji.

Ze starożytnej Grecji wywodzi się wiele nowoczesnych dziedzin gospodarki. Sam termin „ekonomia” również pochodzi z języka greckiego i oznacza naukę o prowadzeniu gospodarstwa domowego. Mimo to nie możemy mówić o gospodarce starożytnej Grecji, gdyż każda polis prowadziła własną politykę gospodarczą, różniącą się niekiedy znacznie od rozwiązań stosowanych w sąsiednich wspólnotach. Istniejące pomiędzy miastami-państwami powiązania gospodarcze należałoby zatem traktować raczej jako część stosunków międzypaństwowych.

WARUNKI NATURALNE STAROŻYTNEJ GRECJI

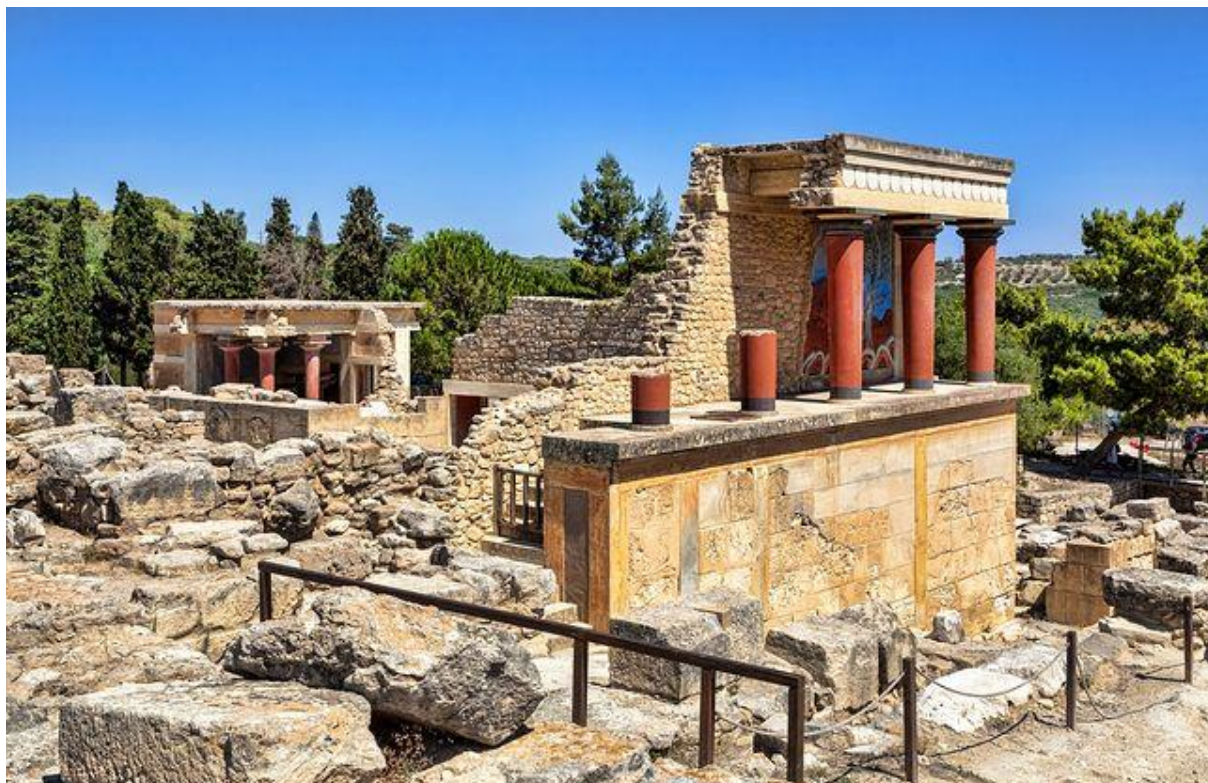
Warunki naturalne w Grecji nie sprzyjają rozwojowi rolnictwa. Jest to kraina, w której dominują bardzo podatne na erozję góry wapienne, a ziemie zdatne do uprawy znajdują się wyłącznie w dolinach. Podobne ukształtowanie terenu występuje także na greckich wyspach. Do stopniowej degradacji środowiska i pogarszania się warunków sprzyjających rolnictwu przyczynili się również ludzie, którzy przez całe tysiąclecia bardzo nieumiejętnie korzystali ze skromnych darów natury na tym terenie. Zamiast powtórnie zalesiać tereny po wyciętych lasach, zmieniano je w pastwiska. Zbyt intensywna gospodarka rolna i brak odpowiedniego nawożenia powodowały, że ziemie szybko jałowiały i dawały coraz mniejsze plony.

Dobrodziejstwem Grecji było natomiast morze. Dawало ono (i wciąż daje) mieszkańcom Hellady pracę i wyżywienie. Morskie szlaki komunikacyjne okazały się znacznie szybsze i bezpieczniejsze niż lądowe, prowadzące przez górskie i trudno dostępne tereny. Nic zatem dziwnego, że Grecy byli narodem rybaków i żeglarzy.

HISTORIA GOSPODARCZA GRECJI

W czasie rozkwitu **kultury minojskiej** na Krecie (od ok. 2000 r. p.n.e. do ok. 1450 r. p.n.e.) centrami administracyjnymi, gospodarczymi i politycznymi, a także siedzibami władcy były **wielkie kompleksy pałacowe**. Najstojniejsze z nich powstały w Knossos, Fajstos i Malii. Oprócz pomieszczeń mieszkalnych dla władcy i dworu, znajdowały się w nich magazyny, składy żywności i warsztaty rzemieślnicze. Wokół pałaców skupiało się życie ludzi, dlatego też funkcjonujący wówczas typ gospodarki nazywamy **gospodarką pałacową**. Ważną jej część stanowiły kontakty handlowe, m.in. z Egiptem.

Kreta to największa z wysp greckich. Do dziś w Knossos turyści mogą zobaczyć resztki pałacu króla Minosa.

<https://turystyka.wp.pl/grecja-spotkanie-z-historia-6043993382339201g/2>

W epoce Grecji archaicznej (ok. 1100-700 p.n.e.) na Peloponezie i wyspach Morza Egejskiego ukształtowały się miasta-państwa zwane **polis**. Kolejne stulecia (VIII-VI w. p.n.e.) to okres nazywany **wielką kolonizacją**. Polis, z uwagi na niedostatek ziemi i powiększającą się liczbą obywateli, zaczęły poszukiwać nowych siedzib dla swoich mieszkańców. **Kolonie** greckie powstały przede wszystkim na Sycylii (np. Syrakuzy) i w południowej Italii (np. Neapol, Tarent), ale także w wielu miejscach na wyspach i wybrzeżach Morza Śródziemnego i Morza Czarnego. Kolonie utrzymywały kontakt z ojczystą polis, zwaną **metropolią**, jak również rozwijały sieć powiązań handlowych i gospodarczych.

Rozwojowi handlu sprzyjało pojawienie się pieniądza jako środka płatniczego. Dzięki wielkiej kolonizacji rozwinęło się rzemiosło, zwłaszcza tkactwo i garncarstwo. W V w. p.n.e., po zwycięstwie w wojnach z Persją, dużego znaczenia politycznego i gospodarczego nabrały demokratyczne Ateny. Dzięki rozwojowi rzemiosła, handlu oraz eksploatacji kopalń srebra

dochody państwa ateńskiego stały się na tyle wysokie, aby w czasie pokoju zrezygnować z podatków bezpośrednich płaconych przez mieszkańców. Rozwój gospodarczy szedł w parze z rozwojem kulturalnym: kwitły literatura, sztuka i filozofia.

W IV w. p.n.e. Filip Macedoński podporządkował sobie tereny Hellady, a jego syn - Aleksander Wielki - opanował w ciągu kilku lat ogromne obszary Persji i Egiptu. Po jego śmierci w 323 r. p.n.e. rozpoczął się w kulturze greckiej okres hellenistyczny. Państwo zostało podzielone między diadochów - dowódców armii macedońskiej. Umiejętna polityka nowych władców, łączących w swoich państwach dorobek kultury greckiej z bogactwem cywilizacyjnym podbitych ziem, bardzo dobrze wpłynęła na rozwój gospodarczy tej części świata. W ciągu kilku następnych stuleci państwa diadochów padły jednak ofiarą rozrastającego się Imperium Romanum.

Starożytna Grecja

Proszę zobaczyć na powyższej mapie, że Grecy z fragmentu Morza Śródziemnego nazywanego Morzem Egejskim zrobili sobie wewnętrzne morze zakładając również swoje kolonie na terenie zachodniej Azji Mniejszej (Pergamon, Milet, Efez, Halikarnas).

GOSPODARKA POLIS STAROŻYTNEJ GRECJI

Gospodarka w starożytnej Grecji to typowy przykład **rolnictwa typu śródziemnomorskiego**, opartego na uprawie **zbóż, winorośli i drzew oliwnych**. Uprawy dostarczały składników niezbędnych do produkcji chleba, wina oraz oliwy, czyli podstawowych elementów wyjątkowo

zdrowej diety śródziemnomorskiej. Oliwa służyła ponadto do pielęgnacji ciała i do oświetlania domostw. Władze poszczególnych polis musiały prowadzić aktywną politykę gospodarczą. W trosce o samowystarczalność żywnościową chciały zachować polityczny nadzór nad obrotem zbożem. Władze Aten kontrolowały też kopalnie srebra. Aby łatwiej nimi administrować, oddawały je w dzierżawę i w ten sposób zapewniały sobie udział w zyskach. Był to jeden z nielicznych znanych ze starożytnej Grecji przykładów współpracy państwa z prywatnymi przedsiębiorcami. Dzięki wykopaliskom archeologicznym znamy bardzo wielu ateńskich i korynckich wytwórców ceramiki, a także przedstawicieli takich zawodów jak: wytwórca lamp, stolarz, wytwórca perfum, jubiler, kołodziej i wytwórca sandałów. Nie mamy jednak pewności, czy specjaliści ci utrzymywali się wyłącznie z rzemiosła, czy mieli też inne źródła dochodów.

Zakłady rzemieślnicze osiągnęły bardzo wysoki poziom artystyczny. Każdy z nich miał swoją specjalizację, np. niektóre wytwarzały tylko korpusy posągów, inne zaś podobizny głów. Zlecniodawca otrzymywał zatem posąg składający się z połączonych elementów, które pochodziły z różnych warsztatów.

Handel i usługi stanowiły w starożytnej Grecji jedną z podstawowych gałęzi gospodarki. Źródła przekazują wiele informacji o przedstawicielach kupiectwa i usług. W Atenach rzemieślnikami, kupcami osobami świadczącymi różnorodne usługi byli głównie **metojkowie**, czyli Grecy pochodzący z innych polis, którzy wnieśli specjalną opłatę i kupili sobie prawo do osiedlenia się i działania w Atenach. Nie mieli oni obywatelstwa ateńskiego (nie uczestniczyli w zgromadzeniu, nie mogli piastować urzędów), ale wypełniali niemal takie same obowiązki jak obywatele (np. musieli służyć w wojsku).

Zakłady rzemieślnicze najczęściej były niedużymi firmami rodzinnymi mieszczącymi się w prywatnych domach. Prowadził je właściciel wraz z członkami swojej rodziny, który niekiedy miał do pomocy niewolników. W źródłach pojawiają się przedstawiciele takich zawodów „usługowych” jak poganiacze osłów i wołów, sprzedawcy soli, księgarze, łaźniennicy. Najbardziej dochodowe sklepy, kramy i zakłady rzemieślnicze znajdowały się zwykle przy agorze lub przy najważniejszych ulicach miasta. Mimo starań nie zawsze udawało się utrzymać samowystarczalność żywnościową. Dotyczyło to przede wszystkim dużych ośrodków miejskich, m.in. Aten. Dlatego istotną rolę w życiu greckich polis odgrywały handel zagraniczny i wymiana handlowa. Towary (głównie zboże, wino i oliwę) eksportowano i importowano w obrębie Morza Śródziemnego i Morza Czarnego, a także daleko poza tymi akwenami. Handlowano także wyrobami rzemieślniczymi, np. ceramiką. Wyroby garncarskie musiały być importowane przez te polis, które nie miały na swoim terenie złóż gliny nadającej się do wyrobu naczyń. Chętnie sprowadzano też pachnidła i barwniki. Państwa-miasta greckie nie zawsze płaciły pieniędzmi za zboże i inne produkty żywnościowe. Na wybrzeżach Morza Czarnego (czyli terenach, z których importowano do Grecji żywność) w grobach dostojników

i wysokich urzędników często znajdujemy greckie towary luksusowe: wykonane w Atenach pozłacane i srebrne puchary, biżuterię, a nawet wyroby z kości słoniowej.

BANKOWOŚĆ I OPERACJE FINANSOWE W STAROŻYTNEJ GRECJI

W wielu polis usługi finansowe i bankowość były dobrze rozwinięte. Bogaci Grecy mieli stosunkowo mało możliwości inwestowania posiadanych funduszy. Mogli kupować ziemię, lokować pieniądze w kredytach pod zastaw statków czy wreszcie udzielać prywatnych pożyczek. Zamożni obywatele jednak niechętnie osobiście angażowali się w tego typu operacje. Powierzali je wyspecjalizowanym fachowcom, zajmującym się usługami finansowymi i bankowymi. Jednym z najpopularniejszych zawodów związanych z finansami był specjalista od wymiany walut. W świecie greckim w obiegu znajdowało się wiele typów monet. Potrzebni okazali się zatem ludzie, którzy znali ich wartości i kursy oraz mogli prowadzić wymianę walut z różnych polis. Zajmowali się oni także bankierstwem - przechowywali gotówkę, udzielali pożyczek i kredytów. Oprócz prywatnych przedsiębiorców istniało wiele instytucji, które udzielały pożyczek i kredytów. Wspólnoty religijne często pożyczwały niewielkie sumy swoim członkom. Świątynie, które dysponowały większymi kapitałami, chętnie pożyczwały pieniądze bogatym i wpływowym obywatelom. Oprócz nich istniały też duże instytucje bankowe, a po pożyczkę zwracano się również do rodziny i przyjaciół. Oprocentowanie pożyczek było różne; rodzina lub przyjaciele najczęściej z niego rezygnowali lub wyznacжали je na niskim poziomie. W większych instytucjach, z którymi zawierano negocjowane umowy kredytowe, procent był wyższy, np. w Atenach zwyczajowo wynosił ok. 12% rocznie. Przy bardziej ryzykownych przedsięwzięciach, np. związanych z wyprawami morskimi, udzielano kredytów wysokooprocentowanych, a zabezpieczenie mogły stanowić same towary lub statek, który je transportował (kredyt taki był jednak umarzany, jeśli statek zatonął). Podstawowym zabezpieczeniem kredytów pozostawały przede wszystkim nieruchomości - głównie ziemia.

NIEWOLNICTWO W STAROŻYTNEJ GRECJI

Niewolnictwo na terenie Grecji istniało już w okresie minojskim. Wiadomo, że niewolnicy pracowali w pałacach na Krecie. W starożytnej Grecji było bardzo wielu niewolników - np. w Atenach w czasach Peryklesa (ok. 495-429 r. p.n.e.) stanowili 1/4 lub nawet 1/3 ludności. Niewolnictwo w greckich polis miało charakter **patriarchalny**. Oznaczało to, że niewolnicy podlegali pełnej władzy najstarszego mężczyzny w rodzie i byli uważani za członków rodziny. Zazwyczaj dość dobrze ich traktowano i często mieli znaczną swobodę. Brutalnie traktowany niewolnik mógł znaleźć schronienie w świątyni Tezeusza. Niewolników zdobywano podczas wojen. W niewolę można było też dostać się w wyniku porwania przez handlarzy niewolników lub napadu piratów. Niewolnikami stawały się również porzucone lub sprzedane przez rodziców dzieci. W Atenach czasów klasycznych zwyczajowo można było stać się niewolnikiem w wyniku długów. Dopiero w 594 r. p.n.e. **archont** Solon przeprowadził reformy, w których zakazał tego sposobu pozyskiwania poddanych, a dłużników sprzedanych do niewoli nakazał wykupić za państwowe pieniądze.

Niewolników wykorzystywano głównie w pracach domowych, np. do przygotowywania posiłków, wytwarzania odzieży czy opieki nad dziećmi. Niewolnicy chodzili na zakupy i zajmowali się uzupełnianiem zapasów wody. Pracowali także w warsztatach rzemieślniczych i usługowych, a rzadziej nakazywano im pracę na roli. Nieco wyższy status od niewolników

prywatnych mieli niewolnicy należący do polis. Cieszyli się oni większą niezależnością i powierzano im bardziej odpowiedzialne zadania. Mogli być testerami monet, urzędnikami, a nawet pełnili funkcje, które dziś nazwalibyśmy policyjnymi. Osobną grupę stanowili niewolnicy należący do świątyni. Najgorszy los przypadał w udziale niewolnikom pracującym w kopalniach. Szczególne znaczenie miała instytucja niewolnych chłopów (**helotów**) w Sparcie. Heloci, utrzymywani przez Spartan w bezwzględnym posłuszeństwie, stanowili podstawę funkcjonowania systemu społecznego tej polis. Zmuszani do pracy na roli mieli utrzymywać nieliczną grupę pełnoprawnych obywateli - spartiatów. Nie do końca znamy status prawny helotów - część badaczy uważa, że byli własnością spartiaty, którego ziemię uprawiali, a część twierdzi, że stanowili własność polis.